

MARIA ADAMCZYK – BADACZKA LITERATURY STAROPOLSKIEJ (21 STYCZNIA 1939–12 PAŹDZIERNIKA 2013)

GRZEGORZ RAUBO*

Maria Adamczyk była uczoną, której wielokierunkowa aktywność naukowa przez ponad pół wieku wiązała się z Uniwersytetem im. Adama Mickiewicza w Poznaniu¹. W uczelni tej, bezpośrednio po maturze uzyskanej w 1955 roku, podjęła studia polonistyczne, które dały jej sposobność osobistego spotkania jednej z najwybitniejszych osobowości poznańskiej polonistyki – Romana Pollaka. Maria Adamczyk wybrała prowadzone przez niego seminarium, zwieńczone w roku 1960 rozprawą magisterską *Saracinellego „Wybawienie Ruggiera z wyspy Alcyny” w przekładzie Stanisława Serafina Jagodyńskiego*.

Po ukończeniu studiów była wolontariuszką w ówczesnej Katedrze Literatury Polskiej. W 1961 roku rozpoczęła pracę na stanowisku asystenta i pod kierunkiem Jerzego Ziomka przystąpiła do przygotowywania dysertacji doktorskiej, obronionej w 1969 roku, wkrótce wydanej w formie książki *„Żywoł Józefa” Mikołaja Reja. Studium porównawcze* (Wrocław 1971). Podstawę habilitacji stanowiła rozprawa *Biblijno-apokryficzne narracje w literaturze staropolskiej do końca XVI wieku* (Poznań 1980). Tytuł naukowy profesora nauk humanistycznych uzyskała w 1998 roku.

Przypomnienie najważniejszych faktów biografii uczoney dopełnimy w tym miejscu wiadomościami mniej znanymi, w tym informacją, że debiutem publikacyjnym Marii Adamczyk była recenzja etnograficznej pracy Władysława

---

* Grzegorz Raubo – dr. hab., prof. Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu.

¹ W niektórych fragmentach tej pracy wykorzystany został tekst napisanego przeze mnie wspomnienia, opublikowanego na stronie internetowej Wydziału Filologii Polskiej i Klasycznej Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu oraz ogłoszonego w poznańskiej edycji „Gazety Wyborczej” (18 grudnia 2013, s. 6), zatytułowanego *Uczona i mistrzyni. Prof. dr hab. Maria Adamczyk*.

Łęgi *Legends Pomorza* („Przegląd Zachodni” 1959, nr 4), natomiast pierwszą autorską pracę naukową stanowił artykuł *St. S. Jagodyńskiego przekład libretta Saracinellego* („Muzyka” 1962, nr 4), wyrastający z badań rozpoczętych na seminarium magisterskim.

Przegląd dorobku naukowego poznańskiej badaczki, powszechnie cenionego i doskonale znanego historykom literatury, rozpocznijmy od wspomnianych wyżej książek, gdyż ugruntowały one jej renomę jako znawczyni twórczości religijnej. Do dziś imponują one europejską perspektywą oglądu tekstów staropolskich, walorami komparatystycznymi – rozległością wykorzystanego materiału porównawczego, oryginalnością interpretacji otwartych na konteksty dawnej kultury. Są znakomitym potwierdzeniem kompetencji filologicznych autorki oraz głębokiej wiedzy z biblistyki i dyscyplin pokrewnych. Ich lektura przykuwa uwagę naukową dyscypliną wywodu oraz walorami literackimi, zindywidualizowanym stylem wykładu.

„*Żywot Józefa*” *Mikołaja Reja. Studium porównawcze* należy do kanonu badań dotyczących Nagłowiczana, a waga poznawcza tej książki polega między innymi na tym, że wykazała ona oryginalność biblijnego dramatu Reja oraz niezależność od dzieł uznawanych wcześniej za jego wzorce². Zmiana perspektywy aksjologicznej przygotowała grunt dla kolejnych prac poświęconych temu utworowi, który w ostatnich latach był dla historyków literatury przedmiotem dociekań skoncentrowanych na jego przesłaniu ideowym oraz aspektach konfesyjnych.

Książka *Biblijno-apokryficzne narracje w literaturze staropolskiej do końca XVI wieku* jest natomiast rozprawą o znaczeniu podstawowym w naukowej refleksji dotyczącej twórczości apokryficznej. Praca ta przyniosła cenne uporządkowania w zakresie typologii apokryfów i wyznaczników ich pola genologicznego. Zostały w niej wyodrębnione przekazy apokryficzne, których znakiem rozpoznawczym była poetyka pastiszu, następnie przypadki „jawnych i usprawiedliwianych mariaży fabuł kanonicznych i niekanonicznych”, a wreszcie typy oraz style narracji o charakterze biblijno-apokryficznym. Obok tych usystematyzowań książka obfitowała w ważne spostrzeżenia odnoszące się do szerokiego spektrum zjawisk literackich i kulturowych. Jak stwierdzała Maria Adamczyk:

Teksty apokryficzne (w wielości swych definicyjnych formuł) – oglądane z różnych perspektyw badawczych, dostarczają m.in. doniosłych informacji o np. sposobach pojmowania i traktowania *Biblii*, o dziejach kształtowania jej kanonu, o rodzajach, kierunkach i skutkach popularyzacji *Pisma*, o mentalnych i pietystycznych postawach wyznawców oraz społecznych stereotypach ich zachowań, o ich epistemologicznych wymaganiach; pisma apokryficzne wyjaśniają też rodowody i źródła inspiracji rozmaitych, stworzonych w systemie chrześcijaństwa, tekstów kultury (zwłaszcza ikonograficznych), *etc.*³

² Zob. M. Adamczyk, „*Żywot Józefa*” *Mikołaja Reja. Studium porównawcze*, Wrocław 1971, s. 181.

³ M. Adamczyk, *Biblijno-apokryficzne narracje w literaturze staropolskiej do końca XVI wieku*, Poznań 1980, s. 13.

Wybitne kompetencje Marii Adamczyk jako badaczki literatury religijnej uwidoczniły się również w dwóch książkach prezentujących edycje tekstów staropolskich, ogłoszonych we współpracy z Wojciechem Ryszardem Rzepką i Wiesławem Wydrą.

Poznańscy uczeni wydali najpierw dialog reformacyjny Jana Seklucjana *Student. Rozprawa krótka a prosta o niktorych ceremoniach i ustawach kościelnych* (Kórnik 1994). Poprzedzający edycję utworu wstęp pióra Marii Adamczyk precyzuje osobliwości poetyki *Studenta* (ujawniającego cechy tzw. „dialogu asymetrycznego”), zawiera również interesującą charakterystykę Seklucjana jako „szermierza reformacji”, który, w opinii uczzonej, nie należał do introwertyków „szczególnie boleśnie przeżywających dramat wiary, beznadziejnie uwikłanych we własny, wewnętrzny spór konfesyjny”, lecz zadowalał się „wypracowanymi przez wielkich Reformatorów prawdami doktrynalnymi, naukami etycznymi i wskazaniem instytucjonalnymi, przekładanymi na język praktyki, a zarazem przyswojonymi nie zawsze gruntownie”⁴.

Obszerny erudycyjny wstęp napisany przez Marię Adamczyk otwiera następną wspólną pracę wymienionych przed chwilą poznańskich badaczy – antologię „*Cały świat nie pomieściłby ksiąg*”. *Staropolskie opowieści i przekazy apokryficzne* (Warszawa 1996, 2008). Maria Adamczyk przedstawiła tu syntetyczną charakterystykę twórczości apokryficznej, uwypuklając między innymi specyfikę kreowanego w niej obrazu historii świętej oraz wskazując na symptomatyczne dla poetyki apokryfów zjawisko „łączliwości gatunkowej”. Nakreśliła fascynującą panoramę wielowiekowej żywotności apokryficznej tradycji, sugestywnie akcentując nieprzedawnioną aktualność tej tradycji jako sfery, w której dzisiejszy *homo cogitans* odnaleźć może wątki bliskie własnym poszukiwaniom poznawczym. Pisała:

Sporządzona i prezentowana teraz Chętnym Czytelnikom, antologia naszych staropolskich [...] opowieści i przekazów apokryficznych, ułożona wedle systemu wertykalnego – odwzorowującego poniekąd strukturę dziejów od stworzenia i upadku człowieka do jego wywyższenia poprzez akt odkupicielski, ma przede wszystkim ukazać zatrwające i dziwne, także szczęśliwe przygody człowieczeństwa, przekazane przez przodków dzielących z nami – współczesnymi, trudy kondycji ludzkiej i myślenia⁵.

Znaczące miejsce wśród publikacji Marii Adamczyk zajął podręcznik dla pierwszej klasy liceum, napisany razem z Bożeną Chrzastowską oraz Józefem Tomaszem Pokrzywniakiem. Maria Adamczyk była autorką trzech części podręcznika (poświęconych średniowieczu, renesansowi i barokowi), który w okresie

⁴ M. Adamczyk, *Wstęp* [w:] J. Seklucjan, *Student. Rozprawa krótka a prosta o niktorych ceremoniach i ustawach kościelnych*, Kórnik 1994, s. XIX.

⁵ M. Adamczyk, *Wstęp* [w:] „*Cały świat nie pomieściłby ksiąg*”. *Staropolskie opowieści i przekazy apokryficzne*, Warszawa 1996, s. 47.

od 1987 do 2000 roku doczekał się czternastu wydań. *Starożytność – Oświecenie. Podręcznik literatury dla klasy pierwszej szkoły średniej* uznawany był za pracę nowatorską, zrywającą z wcześniejszymi metodycznymi wzorcami „dydaktyki pamięci”. Podręcznik wytyczał nowe perspektywy sztuki czytania tekstów dawnych poprzez ukazanie ich w szerokiej perspektywie dziejów idei i estetyki oraz uwypuklenie więzi łączących utrwaloną w słowie spuściznę epok minionych ze współczesnością.

Twórczość naukową Marii Adamczyk, obok omówionych uprzednio książek, współtworzą publikacje, w których uprzywilejowane miejsce przypadło poetyce twórczości religijnej, co dokumentują rozprawy takie, jak *Rozważania nad poetyką misterium* („Pamiętnik Literacki” 1972, nr 4) czy *Religijna proza narracyjna do końca XVI wieku (Proza polska w kręgu religijnych inspiracji)*, red. M. Jasińska-Wojtkowska, K. Dybciak, Lublin 1993). Z trwałej fascynacji Biblią i apokryfami zrodziły się prace: „*Popiołem będzie ciało nasze...*” („Teksty” 1977, nr 2), „*Przekłety jeszcze w matce...*”. *Jedna ze staropolskich literackich wersji biografii Judasza* („Roczniki Humanistyczne” 1997, nr 1), „*Historia Trzech Króli*” w kręgu narracyjnej literatury apokryficznej (*Studia historycznojęzykowe*, red. M. Kucała, Z. Krazyńska, Kraków 1994). Utworem wyraźnie intrygującym Marię Adamczyk było dzieło barokowego pisarza powstałe ze starotestamentowych inspiracji, analizowane w rozprawie *Stanisława Herakliusza Lubomirskiego poetycka parafraza „Księgi Ecclesiastes”* („Pamiętnik Literacki” 1980, nr 4), naświetlającej artystyczne i teologiczne wyzwania, przed którymi stanął poeta sięgający do biblijnej księgi. Ze studium tym w pewnym stopniu koresponduje artykuł dokumentujący osobliwe, zasygnalizowane w tytule dzieje parafrazy „*Salomona polskiego*”: *Z historii kradzieży literackich. Niedostrzeżony XVIII-wieczny plagiat P. Mnińskiego z przekładu „Księgi Ecclesiastes” dokonanego przez St. H. Lubomirskiego* („Studia Polonistyczne” 1981). Zarys dokonań Marii Adamczyk jako znawczyni literatury i piśmiennictwa religijnego wymaga przypomnienia, że była autorką haseł encyklopedycznych, ogłoszonych w *Słowniku literatury staropolskiej* (Wrocław 1990, 1998). Opracowała hasła: „Apokryf”, „Biblia”, „Egzemplum”, „Parabola”

Oryginalnym rysem części prac Marii Adamczyk było to, że uwydatniały one obserwowane na różnych polach pokrewieństwa między literaturą XIX i XX wieku a sztuką słowa dawnych stuleci. Prace te to między innymi: „*Branki w jasyrze*” i „*Historia Tartarorum*” z XII wieku. *Glosa do historycznej powieści Deotymy (Na pozytywistycznej niwie)*, red. T. Lewandowski, T. Sobieraj, Poznań 2002), *Różewicz wśród znaków kultury. „Syn marnotrawny (z obrazu Hieronima Boscha)”*, (*Miejsca wspólne. Szkice o komunikacji literackiej i artystycznej*, red. E. Balcerzan, S. Wyśłouch, Poznań 1985), „*Adventus secundus*” (*Etos i artystyzm. Rzecz o Herlingu Grudzińskim*, red. S. Wyśłouch, R. K. Przybylski, Poznań 1991), *Współczesny poetycki dialog ze średniowieczną „Legendą o św. Aleksym”* („Studia Polonistyczne” 1992), *O pocieszeniu i metodycznych pożytkach glosato-*

ra (*Konteksty polonistycznej edukacji*, red. M. Kwiatkowska–Ratajczak, S. Wyślouch, Poznań 1998). Wymienione publikacje nie pozostawiają najmniejszych wątpliwości co do tego, że ich autorka głęboko wnikała w specyfikę procesów „długiego trwania” oraz zjawisk skomplikowanych transformacji, jakim podlegało kulturalne dziedzictwo doby staropolskiej (i szerzej: dawnej kultury europejskiej) w twórczości późniejszych okresów literackich. Prace te odsłaniają ideowe i intertekstualne pokrewieństwa między dziełami powstałymi w odległych od siebie epokach historycznych. Ich wartość tkwi również w tym, że wykazują powinowactwa między tymi dziełami, czynią to w sposób wolny od uproszczeń i prezentyzmu, który nieraz przecież kładzie się cieniem na dociekaniach naukowych zmierzających do uchwycenia myślowych i artystycznych paraleli między twórcami oddalonymi od siebie czasem kilku stuleci.

Uwagę Marii Adamczyk przyciągały nie tylko nośne tematy znane z dziejów idei. W jej publikacjach sprzed kilku dziesięcioleci wyróżniają się prace dotyczące sztuki dla dzieci, zwłaszcza studia poświęcone teatrowi dla najmłodszych (*Programowanie odbiorcy w sztukach dla dzieci*, „Konfrontacje”, Poznań 1966; *Nieco krytycznych uwag o cechach dramaturgii dla dzieci*, „Teatr Lalek” 1967, nr 39/40; *W ludycznym teatrze dziecka*, „Konfrontacje”, Poznań 1970).

Wgląd w materiały archiwalne dokumentujące drogę akademicką Marii Adamczyk, zachowane w Instytucie Filologii Polskiej Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, pozwalała na to, aby wizerunek profesora renomowanej uczelni, badaczki literatury dawnej, uzupełnić o rysy szerzej nieznane, o fakty warte odnotowania ze względu na to, że ilustrują różnorodność jej humanistycznych zamiłowań.

Wymaga podkreślenia, iż wśród pasji uczonej ważne miejsce zajmował teatr. Często występowała w roli prelegentki w radiu i telewizji jako komentatorka sztuk teatralnych. Przygotowywała programy do spektakli wystawianych w Operze Bałtyckiej, w Teatrze Polskim w Poznaniu, Teatrze Polskim w Szczecinie. Współtworzyła wybór i układ tekstów literackich wykorzystanych w sztuce *Romans o Sarmacyjej*, wystawionej w Teatrze Narodowym w Warszawie (1972). Pisała scenariusze widowisk operujących światłem i dźwiękiem, prezentowanych w Ratuszu Poznańskim oraz na Cytadeli w Poznaniu. Była konsultantem filologicznym *Verba Sacra*, projektu o charakterze naukowym i artystycznym, realizowanego od kilkunastu lat w Poznaniu, poświęconego kulturowej roli słowa, eksponującego głównie jego znaczenie religijne.

Odrębną, oryginalną stroną dokonań Marii Adamczyk stanowią opracowane przez nią przekłady wytwornych erotyków dawnej poezji dubrownickiej (*Nieznanie poeci starego Dubrownika*, „Nurt” 1968, nr 8) oraz dowcipne pastisze wierszy staropolskich – tekstów Jana Kochanowskiego, Mikołaja Sępa-Szarzyńskiego, Wacława Potockiego, księdza Józefa Baki („Nurt” 1984, nr 9).

Nasza pamięć o wybitnych uczonych bywa wybiórcza: wracamy do pozostawionych przez nich publikacji, nieraz zapominając o ich wysiłkach organiza-

cyjnych – trudnych, niewdzięcznych, a jakże ważnych dla twórczego rozwoju pracowników nauki. Trzeba zatem przypomnieć, że Maria Adamczyk w wieloletni sposób angażowała się w prace na rzecz społeczności akademickiej Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu. W okresie dwóch kadencji pełniła obowiązki zastępcy dyrektora Instytutu Filologii Polskiej. Przez kilkanaście lat była kierownikiem Zakładu Literatury i Kultury Staropolskiej, następnie Zakładu Literatury Staropolskiej i Oświecenia. Przewodniczyła Komisji Literaturoznawczej ds. Przewodów Doktorskich, działającej na Wydziale Filologii Polskiej i Klasycznej. Obowiązki te łączyła z pracą w Komitecie Redakcyjnym periodyku „Studia Polonistyczne” oraz kierowaniem Radą Biblioteczną Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk.

O charyzmie Marii Adamczyk jako znakomitego dydaktyka dobitnie świadczą jej liczni uczniowie, zawdzięczający swej mistrzyni tak wiedzę, jak rozbudzenie głębokiej wrażliwości humanistycznej. Grono uczniów tworzy około 160 magistrów, wśród których, obok absolwentów poznańskiej polonistyki, jest też grupa seminarzystów wypromowanych w Szczecinie, gdzie przez wiele lat prowadziła zajęcia dydaktyczne. Spektakularnym potwierdzeniem budzonej przez nią sympatii i szacunku było wyróżnienie jej tytułem laureatki konkursu na Najpopularniejszego Wykładowcę Wydziału Filologii Polskiej i Klasycznej, przeprowadzonego przez studentów.

Maria Adamczyk wypromowała siedmiu doktorów, czworo z nich osiągnęło już samodzielność naukową. Doktoraty pisane pod jej kierunkiem uzyskiwały prestiżowe nagrody, w tym dwukrotnie nagrodę Prezesa Rady Ministrów, nagrodę Fundacji Konrada i Marty Górskich, nagrodę Półrocznika „Barok” i Wydawnictwa Neriton, nagrody naukowe przyznawane przez Rektora Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu. Wypromowani przez nią doktorzy do chwili obecnej opublikowali 17 książek autorskich.

Tym, co w powszechnej opinii stanowiło o wyjątkowości Marii Adamczyk była nie tylko wielostronność jej prac, honorowana licznymi nagrodami naukowymi, ministerialnymi i rektorskimi, także Złotym Krzyżem Zasługi. Była osobą łączącą wielką wrażliwość z praktycznym działaniem i trzeźwą oceną ludzi, poczucie powagi życia z humorem. Urzekała życzliwością wobec innych, zdolnością empatii, gotowością do udzielenia pomocy.